МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

О. М. Лисенков

Цивільна оборона

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

О. М. Лисенков

ЦИВІЛЬНА ОБОРОНА

Конспект лекцій

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2011

ББК 68.9я73
Л63

Рецензенти: *А. П. Білоус*, канд. пед. наук, доц.
В. І. Карандашев, канд. військ. наук, доц.
А. О. Кривонос, канд. екон. наук, проф.
Ф. В. Вольвач, канд. геогр. наук, проф.

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 5 від 08.11.07)

Лисенков О. М.

Л63 Цивільна оборона: конспект лекцій / О. М. Лисенков. — К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. — 72 с. Бібліогр. : с. 71.

ISBN 978-617-02-0081-5

Висвітлено питання цивільного захисту населення України в сучасних умовах. Викладено проблеми, пов'язані з надзвичайними ситуаціями мирного та воєнного часу і їх вплив на життєдіяльність населення. Розглянуто організацію і проведення засобів цивільної оборони на промислових об'єктах та проведення рятувальних й інших невідкладних робіт.

Для студентів вищих навчальних закладів. Може бути корисним усім, хто цікавиться цим питанням.

ББК 68.9я73

© О. М. Лисенков, 2011
© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2011
© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2011

ISBN 978-617-02-0081-5

ВСТУП

Значна кількість великих катастроф, що відбулися на території України за останній час (серед яких особливе місце займає Чорнобильська), змістила пріоритети у призначенні цивільної оборони від захисту населення в умовах воєнного часу на захист населення від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру, від галузевого (відомчого) формування і функціонування на функціональні (із за діянням усіх рівнів виконавчої влади) принципи формування і реагування на надзвичайні ситуації.

Прийняті за останні роки Верховною Радою України закони: "Про Цивільну оборону України" (1999 р.), "Про захист людини від впливу іонізуючих випромінювань" (1998 р.), "Про правові засади цивільного захисту" (2004 р.) чітко визначили призначення і завдання Цивільної оборони України, відповідальність виконавчої влади всіх рівнів щодо захисту життя і здоров'я людини від наслідків надзвичайних ситуацій, державну важливість цієї проблеми.

Організація безпеки і захисту населення України, об'єктів економіки і національного надбання держави повинна розглядатися як невід'ємна складова державного будівництва, як найважливіша функція центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій і виконавчих органів влади.

Рівень національної безпеки не може бути достатнім, якщо у загальнодержавному масштабі не буде вирішене завдання захисту населення, об'єктів економіки і національного надбання від надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру.

Тема 1. Цивільний захист у сучасних умовах. Цивільний захист України — основа безпеки в надзвичайних ситуаціях

Навчальна мета: вивчити основні положення міжнародного права й законодавства України по захисту населення, роль і місце цивільної оборони (ЦО) у забезпеченні життєдіяльності населення, загальні принципи організації та структуру ЦО України й промислового об'єкта.

Виховна мета: виховувати у студентів розуміння важливості глибокого вивчення ЦО для вмілого використання отриманих знань у своїй наступній практичній діяльності.

Час: 2 (4) години.

Метод: лекція.

Матеріальне забезпечення: схема "Організаційна структура ЦО України".

Література

1. *Закон* Украины "О гражданской обороне Украины" от 03.02.93 с изм. от 24.03.99 № 555-XIV.
2. *Закон* України "Про правові основи цивільного захисту" від 24.06.04 № 1859-IV.
3. *Положення* про Цивільну оборону України: Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 10.05.94 № 299.
4. *Положення* про Міністерство України з надзвичайних ситуацій і захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи: Затв. Указом Президента України від 28.10.96 № 1005.
5. *Депутат О. П.* та ін. Цивільна оборона. — Л.: Афіша, 2000. — 336 с.

Навчальні питання й розрахунок часу

Організація заняття	15 хв
Вступ	5 хв
1. Основні положення міжнародного права по захисту населення	20 хв
2. Склад і завдання цивільного захисту України	25 хв
3. Цивільна оборона зарубіжних країн	10 хв
Висновок	5 хв

Організація заняття

Підготувати матеріальне забезпечення заняття і аудиторію. Перевірити наявність і готовність групи до заняття. Довести основні завдання й порядок вивчення навчальної дисципліни "Цивільна оборона".

Завдання та порядок вивчення навчальної дисципліни "Цивільна оборона"

Цивільна оборона є нормативним предметом навчання студентів денних відділень вищих навчальних закладів і включається у навчальні плани в якості спеціальної й самостійної дисципліни. Ця дисципліна вивчається не тільки в нашій країні, а й в інших країнах. Називається вона там по-різному: "Цивільна готовність", "Безпека

населення", "Система національного самозахисту", та інше, але суть від цього не змінюється. Цивільна оборона вчить чітким і грамотним діям у різних надзвичайних ситуаціях.

Основні завдання підготовки

А. Навчити студентів:

- діям у надзвичайних ситуаціях (НС) мирного та воєнного часу;
- умінню вибирати спосіб захисту населення;
- основам організації й проведення рятувальних та інших невідкладних робіт (РНР) при ліквідації наслідків НС;
- засобам підвищення стійкості роботи об'єктів народного господарства (ОНГ).

Б. Вивчити систему заходів ЦО на ОНГ щодо роботи командно-начальницького складу невоєнізованих формувань і служб ЦО.

У результаті вивчення дисципліни студенти зобов'язані

знати:

- характеристику уразливих факторів, що виникають у НС мирного та воєнного часу;
- прийоми та засоби захисту населення від уразливих факторів, аварій, катастроф, стихійних лих і застосування зброї масового знищення (ЗМЗ);
- порядок дій формувань ЦО й населення в умовах НС;
- призначення та порядок роботи із приладами радіаційної та хімічної розвідки й дозиметричного контролю;
- методику прогнозування можливої радіаційної, хімічної, біологічної обстановки, що може виникнути у результаті стихійного лиха й аварії;
- основи стійкості роботи ОНГ у НС;
- основи організації та проведення РНР;

уміти:

- практично застосовувати засоби захисту населення від наслідків аварій, катастроф, стихійних лих і застосування сучасної зброї;
- оцінювати стійкість елементів ОНГ у НС, знаходити необхідні засоби її підвищення;
- оцінювати радіаційну, хімічну, біологічну обстановку й обстановку, що може виникнути у результаті НС;
- керувати підготовкою формувань до проведення РНР на ОНГ щодо майбутньої спеціальності;

бути ознайомленими:

- з організацією ЦО держав далекого й ближнього зарубіжжя;
- зі змістом рішень Женевської конвенції від 12 серпня 1949 р. і Додаткових протоколів від 8 червня 1977 р. з Цивільної оборони.

Основними видами занять є лекції, семінари, практичні й лабораторні роботи, а також самостійна робота студентів.

Програма з Цивільної оборони складається з двох розділів: "Загальний розділ" і "Підготовка по профілях".

У процесі вивчення дисципліни студенти самостійно виконують індивідуальне завдання на тему: "Оцінка стійкості роботи промислових об'єктів у НС".

Вивчення курсу завершується заліком.

Література

1. *Депутат О. П.* та ін. Цивільна оборона. — Л.: Афіша, 2000. — 336 с.
2. *Атаманюк В. Г.* и др. Гражданская оборона. — М.: Высш. шк., 1986.
3. *Демиденко Г. П.* и др. Защита объектов народного хазяйства от оружия массового поражения: Справочник. — К.: Высш. шк. 1989. — 288 с.

Вступ

Наше століття характеризується бурхливим розвитком промисловості, прискоренням науково-технічного прогресу, швидкою зміною технології виробництва, використанням складних систем зі збільшеним ризиком їх експлуатації, величезною концентрацією енергії та високих швидкостей руху. Прогрес техніки завжди супроводжувала похмура тінь катастроф.

В останні роки, поряд зі спадом виробництва, кількість аварій і катастроф із загибеллю людей не зменшилася. Нині до 90 % причин НС припадає на хибні дії керівників.

Аналіз подій і організація робіт з ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та інших НС показав, що для посиленого ведення відбудовних робіт недостатньо зусиль тільки збройних сил і формувань цивільної оборони. Необхідно об'єднати зусилля великої кількості міністерств і відомств, створити єдину державну систему забезпечення безпеки населення від наслідків НС як мирного, так і воєнного часу на основі нової законодавчої бази.

У ході цієї лекції будуть розглянуті такі основні питання, як роль і завдання ЦО у сучасних умовах, загальні принципи організації й структура ЦО України та ОНГ, а також сили і засоби, які залучаються для вирішення завдань.

1. Основні положення міжнародного права по захисту населення

Питання про захист цивільного населення під час війни було поставлено перед світовим співтовариством не випадково. Перед народами та їхніми керівниками ще зримо стояли жахи Другої світової війни й, особливо, незлічимі страждання, які всією вагою лягли на плечі мирного населення країн, що брали участь у військовому конфлікті. Про це красномовно говорять статистичні дані про втрати особистого складу Збройних сил і мирного населення. У Першій світовій війні на кожних 100 убитих — 95 осіб становили військові і тільки 5 — цивільні особи, а у Другій світовій війні — 52 і 48 осіб відповідно.

У Женеві 21 квітня 1949 р. зібралися уповноважені представники 120 держав світу з єдиною метою — виробити документи, які б накладали відповідні зобов'язання держав щодо захисту цивільного населення.

Засідання уповноважених представників за таким порядком денним тривало більш як 4 місяці. Результатом цієї роботи стало прийняття 12 серпня 1949 р. чотирьох Женевських конвенцій про захист жертв війни:

1. Про поліпшення участі поранених і хворих у діючих арміях.
2. Про поліпшення участі поранених, хворих та осіб, які потерпіли аварію корабля, зі складу збройних сил на морі.
3. Про поводження з військовополоненими.
4. Про захист цивільного населення під час війни.

Ця конвенція набула чинності 21 жовтня 1950 р., а 17 квітня 1954 р. була ратифікована Президією Верховної Ради СРСР.

Після закінчення Другої світової війни і прийняття Женевських конвенцій мир не був установлений. То в одній, то в іншій частині земної кулі виникають міждержавні конфлікти, які найчастіше переростають у затяжні війни, що згубно відображається на цивільному населенні цих держав.

Яскравим прикладом цьому є війни у Кореї і В'єтнамі. Як показує статистика, на кожних 100 осіб убитих у Корейській війні (1953–

1956 рр.), військові становили 16 осіб, цивільні — 84 особи, а у В'єтнамській (друга половина 60-х років) — 8 і 92 особи відповідно.

Значна частина військових конфліктів несе не міжнародний характер, а характеризується як військовий конфлікт на національному і міжнаціональному ґрунті. У результаті глибокого вивчення нових явищ, пов'язаних з військовими конфліктами, що носять як міжнародний, так і регіональний характер, світове співтовариство (102 держави) у червні 1977 р. прийняло два додаткових протоколи до Женевських конвенцій 1949 р. Ці положення стосуються шостого розділу Четвертої Женевської конвенції, які повністю присвячені завданням і діяльності цивільної оборони. Цей розділ розширений першим Додатковим протоколом.

Другий Додатковий протокол більш детально розглядає питання захисту цивільного населення.

Перша і Друга Женевські конвенції забезпечують захист поранених, хворих і людей, що постраждали у збройних конфліктах і війнах. Відповідно до цих конвенцій переліченим категоріям повинна надаватися вся необхідна допомога і більш гуманне відношення.

Третя Женевська конвенція визначає статус беззахисних осіб, що входять до складу збройних сил за винятком медиків, священиків і військовополонених. У цій конвенції визначені правила відносин з військовополоненими, а текст конвенції повинен бути вивішений у кожному таборі військовополонених.

Четверта Женевська конвенція проголошує норми захисту, що стосуються кожної людини, яка опинилась у зоні збройного конфлікту, незалежно від національності і території його проживання. Особлива увага приділяється цивільному населенню на окупованій території, що підрозділяється на дві категорії:

а) цивільне населення, що перебуває в стані ворога;

б) населення на окупованій території.

Обидві ці категорії мають право на повагу їх особистостей, честі, релігійних переконань та обрядів, а також звичаїв. З ними завжди зобов'язані поводитися гуманно, не використовувати методи примуса, забороняється депортація і виселення населення.

Конфліктуючі сторони зобов'язані надавати вільне пропускання посилок з медичними і санітарними матеріалами, продуктами харчування, одягом, засобами для дітей до 15 років і вагітних жінок для зміцнення їхнього здоров'я.

Конфліктуючі сторони зобов'язані забезпечувати утримання дітей до 15 років, які втратили батьків, вживати заходів із розшуку батьків і встановлення їхнього зв'язку один з одним.

Сторона, що окупувала, зобов'язана підтримувати санітарну службу і службу гігієни.

З метою захисту цивільного населення забороняється:

а) напад, який не спрямований на конкретні військові об'єкти;
б) напад, що попутно спричинить втрати життя серед цивільного населення;
в) напад на цивільних осіб або населення в порядку репресій;
г) присутність або пересування цивільного населення або окремих цивільних осіб не повинно використовуватися для захисту певних пунктів або районів воєнних дій;
д) напад повинно бути скасовано або припинено, якщо виявиться, що об'єкт нападу не є військовим;
е) зазіхання на життя фізичних осіб та їхній психічний стан, жорстоке поводження, катування, нанесення каліцтв або будь-які форми тілесних покарань;
є) колективні покарання;
ж) узяття заручників;
з) акти тероризму;
и) наруга над людським достоїнством, образливе поводження, зґвалтування, примус до проституції;
і) рабство і работоргівля;
к) грабіж;
л) погрози здійснення будь-яких із зазначених дій.

Особлива увага приділяється захисту цивільних об'єктів, відносно яких забороняється:

1) застосовувати будь-які акції проти історичних пам'ятників, пам'ятників культури та інших об'єктів національної культури;
2) напад на об'єкти життєзабезпечення населення й використання голоду, як засобу ведення війни;
3) знищення дамб, гребель, АЕС та інших об'єктів, руйнування яких може призвести до значного збитку для навколишнього середовища.

Для полегшення впізнання небезпечних об'єктів, сторони зобов'язані (мають право) позначати їх спеціальним міжнародним знаком у вигляді трьох кіл яскраво-жовтогарячих кольорів однакового роз-

міру, розміщених на одній вісі на відстані друг від друга, що дорівнює радіусу кола.

Протокол регламентує діяльність конфліктуючих сторін щодо незахищених територій демілітаризованих зон. Такі території, населені пункти і зони визначаються владою конфліктуючих сторін і доводяться до відома в усній або письмовій формі.

Зони, які перебувають під особливим захистом, повинні відповідати наступним вимогам:

а) всі комбатанти (військовополонені), мобільні військові частини і військова техніка повинні бути виведені;
б) стаціонарні військові установки і спорудження не повинні використовуватися у військових цілях;
в) влада і населення не повинні проводити ворожі дії;
г) не повинні проводитися дії у підтримку воєнних операцій;
д) незахищені території і демілітаризовані зони позначаються на місцевості по периметру і на шосейних дорогах відповідно до конвенції встановленими знаками.

Таким чином, у чотирьох Женевських конвенціях 1949 р. та у двох Додаткових Протоколах 1977 р. міжнародне співтовариство визначило основні положення щодо захисту комбатантів і цивільного населення на період ведення бойових дій конфліктуючими сторонами.

2. Склад і завдання цивільного захисту України

Необхідність захисту населення і промислових об'єктів, розташованих у тилу у воєнний час, з'явилася з появою бойової авіації у Першу світову війну, коли втрати мирного населення склали 5 % від загальних втрат.

Поряд зі створенням системи протиповітряної оборони стала створюватися і система захисту населення від ударів авіації супротивника, що одержала назву місцевої протиповітряної оборони (МППО).

З 1918 по 1932 р. МППО створювалася у 500-кілометровій прикордонній смузі окремим промисловим об'єктом. Необхідні організаційні й матеріальні передумови для упровадження єдиної загальнодержавної системи МППО в країні були створені до 1932 р.

4 жовтня 1932 р. Рада Народних Комісарів затвердила Положення про МППО СРСР, відповідно до якого МППО виділялося у самостійну систему. З цього часу прийнято вважати початок існування загальносоюзної МППО, спадкоємицею якої стала Цивільна оборона.